
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ М. КАМЕНЮКА

Похилиук О. М.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-554-9-29>

ВСТУП

Синтаксис поетичного мовлення доволі часто потрапляє в коло наукових інтересів багатьох вітчизняних лінгвістів. Аспекти синтаксичної організації поетичних творів стали предметом наукових досліджень О. Байдюк, С. Бузько, О. Грановської, А. Загнітка, А. Поповського та ін. Проте особливості функціонування складнопідрядних речень у поетичному мовленні, як і сам лінгвістичний статус цих мовних одиниць, потребують більш детального й ґрунтовного вивчення. Нашу увагу привернули в цьому аспекті твори сучасного українського поета, публіциста, драматурга, публіциста, перекладача, громадського діяча, члена Національної спілки письменників України, члена Національної спілки журналістів України Михайла Каменюка.

Метою нашого дослідження став аналіз формально-граматичної організації та функціонально-стилістичного потенціалу складнопідрядних речень у поетичних творах Михайла Каменюка, а саме: аналіз видів складнопідрядних елементарних речень у віршах автора на основі структурно-семантичної класифікації; визначення основних особливостей цих конструкцій, специфіки їх функціонування в поетичному мовленні, установлення семантичного навантаження досліджуваних синтаксичних одиниць. Джерельною базою слугувала збірка автора «Пісні ніжного волоцюги»¹.

Під час дослідження нами було застосовано такі методи наукових досліджень, як описовий, порівняння, контент-аналіз, структурний, компонентний аналіз, функціонально-стилістичний аналіз.

У традиційному українському мовознавстві структурно-семантична класифікація складнопідрядних речень ґрунтується на підставі таких аспектів: специфіки відношення підрядної частини до головної: до слова

¹ Каменюк М. Пісні ніжного волоцюги. Київ : Ярославів Вал, 2010. 192 с. URL: <http://surl.li/owubca> (дата звернення 26.09.2024).

(словосполучення) чи до всієї головної частини стосується підрядна частина; засобу поєднання головної і підрядної частин та семантичних відношень між головною і підрядною частинами (структурно-семантична класифікація)². За цими ознаками з-поміж складнопідрядних речень розрізняються розчленовані складнопідрядні речення й нерозчленовані складнопідрядні речення. Саме детальний аналіз репрезентації таких різновидів складнопідрядних речень у поетичній мовотворчості М. Каменюка пропонуємо в нашій науковій розвідці.

1. Нерозчленовані складнопідрядні речення в мовотворчості Михайла Каменюка

Нерозчленовані складнопідрядні речення характеризуються віднесеністю змісту підрядної частини до всього змісту головної частини. Відмінність між розчленованими й нерозчленованими складнопідрядними реченнями наявна також і в засобах зв'язку частин: у перших головна й підрядна частини поєднуються семантичними сполучниками; в других – асемантичними сполучниками й анафоричними займенниками.

До цього додається наявність у нерозчленованих реченнях співвідносних опорних слів, які є обов'язковими елементами структури займенниково-співвідносних конструкцій, функція яких – співвіднесення змісту підрядної частини зі змістом головної. Співвідносне займенникове слово, як стверджується у традиційному класичному мовознавстві, функціонує як певною мірою службове слово щодо підрядної і головної частин речення: воно об'єднує зміст підрядної і головної частин в одне ціле та водночас виступає показником формальної і смислової незавершеності головної частини, її семантико-граматичної визначеності як частини складнопідрядного речення³.

Розчленовані й нерозчленовані складнопідрядні речення утворюються різними видами підрядного зв'язку: в нерозчленованих реченнях наявна передбачуваність, а в розчленованих – непередбачуваність підрядної частини: *Я відлечу на вітрові попутнім, не втямивши, що сталося, до пуття*⁴ – підрядна частина передбачувана; *Як заєць в полі, істина тікає*⁵ – непередбачувана.

Розмежовується два рівні диференціації нерозчленованих складнопідрядних речень. На першому – розрізняються нерозчленовані займен-

² Загнітко А. П., Вintonів М. О., Сергін Л. В. Український синтаксис: навчально-практичний комплекс : в 2 ч. 2-ге вид., доповн. Донецьк-Слов'янськ: ДонНУ, 2011. 652 с.

³ Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. С. 337.

⁴ Каменюк М. Пісні ніжного волоцюги. Київ : Ярославів Вал, 2010. С. 98. URL: <http://surl.li/owubca> (дата звернення 26.09.2024).

⁵ Там само. С. 60.

никово-співвідносні (підрядна частина відноситься до співвідносного слова) речення і нерозчленовані власне-прислівні речення (підрядна частина залежить від будь-якого слова, крім займенника). Другий рівень пов'язаний з послідовним визначенням підтипів нерозчленованих складнопідрядних речень у середині кожного з цих типів.

Подальше розрізнення типів нерозчленованих речень ґрунтується на врахуванні особливостей підрядного зв'язку між частинами. Підрядний власне-прислівний синтаксичний зв'язок корелює з прислівними підрядними частинами. Складнопідрядні речення з прислівними підрядними, на думку Ю. Ричагівської, становлять периферійний тип і за своєю синтаксичною організацією зближуються з простими реченнями⁶. При цьому суттєвим є врахування частиномовної приналежності опорного слова, що, на думку А. Загнітка дозволяє розмежувати складнопідрядні речення з присубстантивно-атрибутивними, з'ясувальними, локативно-об'єкними, прикомпаративно-об'єкними підрядними частинами⁷.

Найбільш частотними в поетичному мовленні М. Каменюка є складнопідрядні речення з підрядними присубстантивно-атрибутивними, в яких підрядна частина виступає атрибутом щодо опорного іменника та може приєднуватися до головної частини сполучними словами *який, чий, котрий, хто, що, де, куди, звідки, коли, сполучниками що, щоб, як, ніби (нібито), мов (немов, немовби, немовбито), наче (неначе, неначебто)* і відповідає на питання *який? яка? яке? які? чий? чия? чие? чий?* та похідні від них типу *в яку? на якому? з якого?: До мудрого Бераса скіфські книги читати приїдь, де Лота, коханка, починає від Зевса – праматір сільських Артемід⁸; Читаю слова шорстки, як пелюстки далекого від мене краю, де тільки камінь та кістки⁹; Треба поля синам, що твоє переповнюють тіло¹⁰; Її побачила тітка Ликера, що все життя проходила в дівках¹¹; Ніхто, ніхто не зрозуміє полум'я, Яке застигло в краплі буришину¹².*

Особливістю присубстантивно-атрибутивних речень (42,3%) у віршах є функціонування постпозиційних підрядних частин (90,9%)

⁶ Ричагівська Ю. Специфіка засобів зв'язку складного речення в поетичному мовленні. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне: РДГУ, 2002. Вип. 10. С. 27.

⁷ Загнітко А. П., Вінтонів М. О., Сегін Л. В. Український синтаксис: навчально-практичний комплекс: в 2 ч. 2-ге вид., доповн. Донецьк-Слов'янськ: ДонНУ, 2011. 652 с.

⁸ Каменюк М. Пісні ніжного волоцюги. Київ: Ярославів Вал, 2010. С. 39. URL: <http://surl.li/owubca> (дата звернення 26.09.2024).

⁹ Там само. С. 111.

¹⁰ Там само. С. 116.

¹¹ Там само. С. 173.

¹² Там само. С. 180.

з підрядними сполучними словами *де* (20,5%), серед яких переважають конструкції на створення образних картин романтичної вимріяної ліричним героєм дійсності: *Заплиньмо в очерет, Де знайдуть нас дідусь Адам та Єва*¹³; *Мої вірші тобі – сад, де кожна галузка як струни пульсуюча нить*¹⁴; *Ти осуди докорів мову мертву, де птахи сліз палахкотять крильми*¹⁵; *Так і колись цвів без пуття по вітчизні моїй, де нема, як відомо, пророка, бузино смітників – лакувальнице ревно життя, лікувальнице ока*¹⁶; *Вже Богородиця ходить ночами, де у повійках від церкви – кістки*¹⁷; *...Над яром цим кого мені жаліти, над яром цим, де спочиває шлях?...*¹⁸; сполучними словами *що* (25%), у конструкціях з якими здебільшого гіперболізовано якісні характеристики зображеного: *В мовчанні музики – вина, що не відбулося нічого*¹⁹; *Ось Вам дорога, що краща готелю, довша за вічність, коротша за смерть*²⁰; *Будьмо одверті в безмовній грі очей, що чорніші слив*²¹; *...а потім я – старий млинар, ним ставши без принуки, що борошно текуче хмар бере в свої лиш руки*²²; *Ще раз погасло сонце, що мене «сонцем» нащось називало*²³; *Як черешня, що квітнула всує*²⁴; *...є розпач прокльону і розпач меча, що виб'є суперник ударом з плеча*²⁵; сполучними словами *який* та *їх* формами (13,7%), що створюють ефект народнопісенності та фольклорності: *Нас понесе вершинно небо, яке тече*²⁶; *Уже в садках обтрушуються глеки, яких давно ніхто не стереже*²⁷; *Ніхто вогню так хижо не черпатиме з оцих очей, в яких жура і сміх*²⁸; *Тулися щокочу до мого словечка, всміхаючись тайні, яка лиш твоя*²⁹; *Я – мічений, не месником, а диво-перелесником, якому спершу батьком став, а далі – вже ровесником*³⁰.

¹³ Каменюк М. Пісні ніжного волоцюги. Київ: Ярославів Вал, 2010. С. 39.
URL: <http://surl.li/owubca> (дата звернення 26.09.2024). С. 14.

¹⁴ Там само. С. 17.

¹⁵ Там само. С. 98.

¹⁶ Там само. С. 79.

¹⁷ Там само. С. 173.

¹⁸ Там само. С. 139.

¹⁹ Там само. С. 103.

²⁰ Там само. С. 33.

²¹ Там само. С. 92.

²² Там само. С. 110.

²³ Там само. С. 144.

²⁴ Там само. С. 66.

²⁵ Там само. С. 74.

²⁶ Там само. С. 18.

²⁷ Там само. С. 156.

²⁸ Там само. С. 180.

²⁹ Там само. С. 75.

³⁰ Там само. С. 70.

Натомість поодинокими в аналізованій поезії М. Каменюка є присубстантивно-атрибутивні складнопідрядні речення зі сполучними словами *коли, хто, котрий*: *Настане день, коли в люстро мое подивиться лише порожнеча*³¹; *Ти першому, хто зайде нині в дім, віддатись зважилась і поклялась в тім*³²; *Я запрошую Вас сіяти над хатою, котру будую*³³.

Значно рідше в порівнянні з постпозитивними М. Каменюк користується реченнями аналізованого виду, де підрядні предикативні частини інтерпозиційні: *В країні, де «зять», кажуть, гарем, ну, хіба не кіно?*³⁴; *Хочу здатності, щоб Геракл остовнів, й не купляти чужими рунами*³⁵; *Засушена квітко, цей квіт, що бує між нами, безсмертно яскравий, з чужого кохання й весни*³⁶; *...у потязі нічнім, на протягах зими в очах гойдати сум замерзлої калини і коренем, що не пробивсь до глини, відчути біль безмежності світів*³⁷.

Підрядний власне-прислівний синтаксичний зв'язок в поетичній збірці М. Каменюка «Пісні ніжного волоцюги» представлений також з'ясувальними конструкціями (8,7%), в яких підрядна частина залежить здебільшого від опорного дієслова *казати, вірити, хотіти, статися, думати, повчати, нагадати*: *Скажи, чому я так тебе люблю?*³⁸; *Гаряче вірю, що сміхом твоїм пахне при місяці м'ята*³⁹; *Хочу, беручи історії гребінець, не лиш голосить, що – нащадок!*⁴⁰; *Мила, як це так сталося, що заміж тебе oddали у надії сліпій серце й очі твої полонити?*⁴¹; *Я ще учора не думав, що стільки є в нас таких срачень на землі*⁴²; *І знов повчає Попелюшка Принца, що треба квітів, музики і книг*⁴³; *Неповторна, єдина, за розлукою, там, розкажу, як всю ніч мене серце сьогодні боліло*⁴⁴; *Помпея осіннього саду Мені нагадала ізнов, Що я не навів іще ладу В мільйонах буденних розмов*⁴⁵. Автор не вживає в поетичному мовленні з'ясувальних складнопідрядних речень з опорним словом-іменником на позначення

³¹ Каменюк М. Пісні ніжного волоцюги. Київ: Ярославів Вал, 2010. С. 130. URL: <http://surl.li/owubca> (дата звернення 26.09.2024)

³² Там само. С. 100.

³³ Там само. С. 104.

³⁴ Там само. С. 65.

³⁵ Там само. С. 40.

³⁶ Там само. С. 126.

³⁷ Там само. С. 144.

³⁸ Там само. С. 179.

³⁹ Там само. С. 87.

⁴⁰ Там само. С. 39.

⁴¹ Там само. С. 88.

⁴² Там само. С. 106.

⁴³ Там само. С. 108.

⁴⁴ Там само. С. 116.

⁴⁵ Там само. С. 136.

мовлення, мислення, сприймання, відчуття, волевияву, спонукання, піклування, стану й почуття типу *думка, турбота, мрія, усвідомлення, бажання* або предикативним прикметником, прислівником: *жаль, шкода, певен* та ін. Як бачимо на основі аналізу мовного матеріалу, у М. Каменюка підрядні з'ясувальні частини приєднуються до головної сполучниками *що* та *як*, відповідають на питання непрямих відмінків та займають постпозицію відносно головної частини складнопідрядного речення. Тому, скориставшись класифікацією К. Шульжука, можемо зробити умовивід, що більшість складнопідрядних речень з підрядними з'ясувальними за комунікативною метою належать до конструкцій зі сполучниками сфери розповіді⁴⁶, натомість складнопідрядні з'ясувальні речення зі сполучниками сфери волевиявлення та зі сполучниками або сполучними словами сфери питальної мови автором практично не використовуються.

Локативно-об'єктних складнопідрядних речень, в яких опорним словом виступає дієслово просторового значення (*знаходиться, розташовується*) та дієслово руху (*йти, прямувати, летіти* та ін.), підрядна частина відповідає на питання *де?, куди?* і приєднується сполучними словами *де, куди, звідки*, та прикомпаративно-об'єктних складнопідрядних речень, в яких підрядна частина залежить від компаратива – форми вищого ступеня порівняння прикметника / прислівника (підрядна частина приєднується за допомогою сполучників *ніж (аніж), як*) і відповідає на питання *ніж хто? ніж що?*, в поетичному дискурсі М. Каменюка не виявлено.

З-поміж складнопідрядних речень, частини яких об'єднані підрядним займенниково-співвідносним зв'язком, традиційно розрізняють складнопідрядні речення корелятивно-уточнювальні, напівкорелятивні, некорелятивні⁴⁷. Корелятивно-уточнювальними реченнями називаються такі, в яких синтаксичний зв'язок головної і підрядної частин ґрунтується на корелятивній парі типу *той – хто, той – що, такий – який, там – де, туди – куди, так – як*, підрядна ж частина повністю уподібнюється за своєю семантикою значенню співвідносного слова. Серед таких речень в аналізованій поезії М. Каменюка натрапляємо на складнопідрядні речення з субстанційно-корелятивними підрядними частинами (40,9%) (підрядні частини пояснюють слова *той, та, те, ті*, що виступають у функції підмета або додатка в головній частині й приєднуються до головної частини сполучними словами *хто, що* та ін.), відповідають на питання усіх

⁴⁶ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. С. 273.

⁴⁷ Загнітко А. П., Вінтонів М. О., Сегін Л. В. Український синтаксис: навчально-практичний комплекс : в 2 ч. 2-ге вид., доповн. Донецьк-Слов'янськ: ДонНУ, 2011. 652 с.

відмінків: *Він одважний і в рухах, і в мові, **той**, що кинув на плечі твої від прощального слова любові тільки блискіток цілі рої*⁴⁸; *А що ж – **про тих**, хто здатен поділити її на всіх, мов ту хлібину Спас?*⁴⁹; *Маєш якісь права **в тому**, де ти єси*⁵⁰; *Зречімося **тих**, кого уже нема*⁵¹; *Зречімося **тих**, кого уже й не буде*⁵².

Своєрідними щодо структурних особливостей є виявлені в творчості автора складнопідрядні синтаксичні конструкції з субстанційно-корелятивними підрядними частинами, в головній частині яких пояснювальне слово *те* пропущене, але легко відтворюється зі змісту цілого речення й підрядної частини зокрема. Порівняймо: *Стидання говорити не зборов, в слова воягать, що сталося між нами*⁵³ – *Стидання говорити не зборов, в слова воягать **те**, що сталося між нами*; *Чує, що я не чую, в домашності у своїй*⁵⁴ – *Чує **те**, що я не чую, в домашності у своїй*; *Прости, що від мене не завжди тепло*⁵⁵ – *Прости **за те**, що від мене не завжди тепло*; *Все, що було хорошого між нами, вітри напишуть вітром на піску*⁵⁶ – *Все **те**, що було хорошого між нами, вітри напишуть вітром на піску*. На нашу думку, використання подібних неповних синтаксичних конструкцій в творчості автора зумовлене особливістю поетичного художнього мовлення, що характеризується своєрідною ритмомелодикою й особливістю віршування.

Ще однією часто вживаною в творчості М. Каменюка є група корелятивно-уточнювальних речень з адвербіально-атрибутивними підрядними частинами (22,7%), в яких остання стосується співвідносного слова типу *так* і приєднується до головної частини сполучними словами *як, що та ін.* (відповідає на питання *як?*): *Зуба жіноча в утробі царя так, як в жіночій утробі – зоря*⁵⁷; *Треба знати жінку так, як смерть і волю*⁵⁸; *Треба знати жінку так, як знають жінку: до ясного сміху, до гіркового болю...*⁵⁹; *Задрімала душа моя так Безшелесно, Що й тебе не впізнає ніяк, Нова весно*⁶⁰; *Це так багато,*

⁴⁸ Каменюк М. Пісні пізнього волоцюги. Київ : Ярославів Вал, 2010. С. 101. URL: <http://surl.li/owubca> (дата звернення 26.09.2024).

⁴⁹ Там само. С. 143.

⁵⁰ Там само. С. 59.

⁵¹ Там само. С. 14.

⁵² Там само. С. 14.

⁵³ Там само. С. 87.

⁵⁴ Там само. С. 134.

⁵⁵ Там само. С. 26.

⁵⁶ Там само. С. 154.

⁵⁷ Там само. С. 78.

⁵⁸ Там само. С. 95.

⁵⁹ Там само. С. 95.

⁶⁰ Там само. С. 93.

що сказати – як?...⁶¹. Як бачимо, для таких речень характерні висока образність, гіперболізація, філософічність, що стимулюють розвиток уяви й подальші трансформації умовиводів реципієнта й на синтаксичному рівні відображене в незакінчених реченнях автора.

Менш частотними в поезії М. Каменюка є корелятивно-уточнювальні речення з ад'єктивно-характеризувальними підрядними частинами (13,6%), що стосується співвідносних слів *такий, така, таке, такі* та ін., що виступають у функції іменної частини складеного присудка або іменникових актуалізованих атрибутів; підрядна частина приєднується до головної сполучними словами типу *що, який* і под.: *А поруч десь суперник мій незримий, той, що, мабуть, соромиться мене*⁶²; *Як лист отой, що впав на дно дібров, Я – під снігами, тільки під снігами*⁶³; *Літа минають – зостається принцип, із тих, за ким не кожен ще устиг*⁶⁴; з адвербіально-локативними підрядними частинами (13,6), що корелює зі співвідносним словом *там, туди* й приєднується до головної частини сполучними словами *де, куди* та ін. (відповідає на питання *де? куди?*): *Там, де зорі пророчі, ми обоє – німі*⁶⁵; *Не догми програмні, як заповідь Крішні, а ставлю любов там, де камінь наріжний, я, грішний*⁶⁶; *Втекти від гуркоту і сталі, де божевільні солов'ї*⁶⁷; з адвербіально-темпоральними підрядними частинами (9,1%), що співвідносяться зі словами *тоді, доти* та ін. і приєднується до головної частини сполучними словами *коли, доки* і под. (відповідає на питання *доки?*): *Будеш, наляканий пустою, ніжних шукати долонь, доки дріма під пелюсткою дикий, жасливий вогонь*⁶⁸; *Врятуй мою любов од самоти, природо, врятуй мою любов, доки я не минув*⁶⁹.

Рідко натрапляємо в поезії автора на складнопідрядні речення некорелятивної будови, головна частина яких уміщує семантично спустошене слово *те*, діапазон сполучуваності якого необмежений: *Ти озирнись на те, що є між нами*⁷⁰; *Уміти жити – це не те, що ви колись собі самому говорили*⁷¹, а складнопідрядні речення напівкорелятивної будови в поезії М. Каменюка не представлені зовсім.

⁶¹ Каменюк М. Пісні ніжного волоцюги. Київ: Ярославів Вал, 2010. С. 143.
URL: <http://surl.li/owubca> (дата звернення 26.09.2024).

⁶² Там само. С. 176.

⁶³ Там само. С. 87.

⁶⁴ Там само. С. 108.

⁶⁵ Там само. С. 134.

⁶⁶ Там само. С. 51.

⁶⁷ Там само. С. 48.

⁶⁸ Там само. С. 73.

⁶⁹ Там само. С. 155.

⁷⁰ Там само. С. 176.

⁷¹ Там само. С. 69.

2. Розчленовані складнопідрядні речення в поетичному мовленні М. Каменюка

Ще одну велику групу складнопідрядних синтаксичних одиниць в аналізованій збірці М. Каменюка становлять розчленовані складнопідрядні речення (40,4%), що ґрунтуються на детермінантному зв'язку.

Детермінантним є такий підрядний зв'язок, при якому головна й залежна частини перебувають у вільному необов'язковому й непередбачуваному смислового співвідношенні й підрядна частина стосується змісту всієї головної предикативної частини: *Від кредиторів любові й життя буде вдалою моя втеча, якщо від стріл і куль в небо вирветься чорний крук*⁷²; *Я, як вони, іще не догорів, хоча дими під серце б'ють тривожно*⁷³.

Детермінантний зв'язок поділяється на власне детермінантний і детермінантно-співвідносний. Для власне детермінантного зв'язку показовою є відсутність будь-яких засобів співвідношення підрядної і головної частин, крім сполучників: *Просто, коли день стає за вік, утрачає берег чоловік*⁷⁴; *Ти уся – така ірпінська, Хоч примчалася далеко*⁷⁵.

На основі розмежування власне детермінантного й детермінантно-кореляційного зв'язків у традиційному мовознавстві усі розчленовані речення поділяють на речення з підрядними: 1) детермінантними (власне детермінантний зв'язок) і 2) супровідними (детермінантно-кореляційний зв'язок)⁷⁶.

Складнопідрядні речення з підрядними детермінантними у творчості М. Каменюка представлені нерівномірно й за своєю семантикою диференціюються на складнопідрядні речення: 1) зумовленості (30%), підрядні частини в яких вказують на певну зумовленість дії; 2) темпоральності (7,1%); 3) порівняння (21,4%); 4) відповідності (0%).

В аналізованій збірці автора речення зумовленості поділяються на складнопідрядні, в яких вказується на:

1) умову (40%) (підрядна частина окреслює умову реалізації дії чи вияву стану головної частини (умова може бути реальною або ірреальною), приєднується в поезії М. Каменюка найчастіше сполучниками *як, коли, якщо* і відповідає на питання *за якої умови?*): *Дай забуду лихо, як у пісню гримну, накуплю туманів на останню*

⁷² Каменюк М. Пісні ніжного волоцюги. Київ : Ярославів Вал, 2010. С. 130. URL: <http://surl.li/owubca> (дата звернення 26.09.2024).

⁷³ Там само. С. 161.

⁷⁴ Там само. С. 133.

⁷⁵ Там само. С. 36.

⁷⁶ Загнітко А. П., Внтонів М. О., Сегін Л. В. Український синтаксис: навчально-практичний комплекс : в 2 ч. 2-ге вид., доповн. Донецьк-Слов'янськ: ДонНУ, 2011. 652 с.

гривну⁷⁷; Як тільки ішла скаже щось у докір, він відмива забуте, як вода⁷⁸; Вогню не злякати, як з полум'я вийти⁷⁹; Наче жаллива, травневою ходиш порою, пісне моя, як світліють обличчя жінок⁸⁰; ...є щастя полону і рабства краса, коли одверзуться тобі небеса⁸¹; Так де ж та грань між добром і злом, коли життя отако?...⁸²; Поезія – гра із собою, коли всі впились картярі⁸³; ...розстанемося коли ми, згоряючи у вогні, печальні вуста калини нас не оббрешуть, ні⁸⁴; Твої пам'яті герой, сприйму це світле горе, як берег цей, як берег той, коли заходиш в море⁸⁵; Якої в мене просиш ти поради, якщо не повернуся я сюди?⁸⁶;

2) допуст (30%) (підрядна частина вказує на дію або стан, всупереч котрим і відбувається дія чи реалізується стан головної частини й відповідає на питання *всупереч чому? незважаючи на що?*), приєднується сполучниками *хоч, хоча, нехай, адже*: Як їхні лапи люблять пух-сніжок! – хоча по нім ідуть за ними ловчі⁸⁷; Ти вийшла із ретро й повернешся в ретро, хоч зроблена, певне, із мого ребра⁸⁸; Я так люблю ці неповторні дні, хоча нічим уже себе не тишу⁸⁹; Це вище за розсуд і глум, Хоч нижче за небеса⁹⁰; На цій землі нема для нас притулку, хоч пояси заміною часові⁹¹; Нехай вона мені не стане лебедити – Цю жінку я люблю, не можу не любити⁹²; Чому ця скрипка крає без жалю, Адже у неї лебедині крила?⁹³. Як бачимо із наведених прикладів, в порівнянні з іншими сполучниками слово *адже*, що характеризується певною книжністю, для вираження аналізованих відношень вживається значно рідше й зумовлене у віршовому мовленні, на думку Ю. Ричагівської, вимогами ритмічної будови⁹⁴;

⁷⁷ Каменюк М. Пісні ніжного волоцюги. Київ : Ярославів Вал, 2010. С. 169. URL: <http://surl.li/owubca> (дата звернення 26.09.2024).

⁷⁸ Там само. С. 181.

⁷⁹ Там само. С. 54.

⁸⁰ Там само. С. 102.

⁸¹ Там само. С. 74.

⁸² Там само. С. 65.

⁸³ Там само. С. 76.

⁸⁴ Там само. С. 159.

⁸⁵ Там само. С. 12.

⁸⁶ Там само. С. 98.

⁸⁷ Там само. С. 141.

⁸⁸ Там само. С. 75.

⁸⁹ Там само. С. 122.

⁹⁰ Там само. С. 124.

⁹¹ Там само. С. 132.

⁹² Там само. С. 24.

⁹³ Там само. С. 179.

⁹⁴ Ричагівська Ю. Специфіка засобів зв'язку складного речення в поетичному мовленні. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне : РДГУ, 2002. Вип. 10. С. 28.

3) причину (13,3%) (підрядна частина вказує на причину реалізації дії чи вияву стану головної частини, приєднується до головної в поезії автора здебільшого сполучниками *бо* і відповідає на питання *чому?* з якої причини?): *Доленьку ж я маю, їй гілки ламаю, ніч не розумію, бо й себе не знаю*⁹⁵; *Ця жінка була бліда, Бо думала саме про мене*⁹⁶; *Ця жінка – моя біда, Бо в мене життя шалене*⁹⁷; *Арійський жезл одбери від фашиста – не його ж бо!*⁹⁸. Широке використання семантичного сполучника *бо* для вираження причинових відношень у поетичних текстах, на думку Ю. Ричагівської, зумовлене його стилістичною нейтральністю⁹⁹. Натрапляємо також на складнопідрядні речення зумовленості з підрядними причини, в головній частині яких є вказівне слово *тому*, а підрядна приєднується сполучником *що*: *Всю силу життєвську і ясність мети зберіг лиш **тому** я, що в мене є ти*¹⁰⁰; *І зорі вечірні, і сонце моє ще сяють для мене **тому**, що ти є*¹⁰¹; *Сльоза не обпалить безсонних повік **тому**, що зі мою ти будеш повік*¹⁰²;

4) місце (10%) (підрядна частина окреслює місце перебігу дії чи вияву стану головної частини, приєднується до головної частини в аналізованій поезії здебільшого сполучним словом *де* і відповідає на питання *де? куди?*): *Там, де зорі пророчі, ми обоє – німі*¹⁰³; *Не догми програмні, як заповідь Кріїни, а ставлю любов там, де камінь наріжний, я, грішний*¹⁰⁴; *Втекти від гуркоту і сталі, де божевільні солов'ї*¹⁰⁵. На думку Ю. Ричагівської, сполучне слово *де* забезпечує тісний зв'язок між головною і підрядними частинами¹⁰⁶. Конкретне його значення зумовлене тим словом головної частини, від якого сполучне залежить;

⁹⁵ Каменюк М. Пісні ніжного волоцюги. Київ : Ярославів Вал, 2010. С. 167. URL: <http://surl.li/owubca> (дата звернення 26.09.2024).

⁹⁶ Там само. С. 11.

⁹⁷ Там само. С. 11.

⁹⁸ Там само. С. 39.

⁹⁹ Ричагівська Ю. Специфіка засобів зв'язку складного речення в поетичному мовленні. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне : РДГУ, 2002. Вип. 10. С. 28.

¹⁰⁰ Каменюк М. Пісні ніжного волоцюги. Київ : Ярославів Вал, 2010. С. 25. URL: <http://surl.li/owubca> (дата звернення 26.09.2024).

¹⁰¹ Там само. С. 25.

¹⁰² Там само. С. 25.

¹⁰³ Там само. С. 134.

¹⁰⁴ Там само. С. 51.

¹⁰⁵ Там само. С. 48.

¹⁰⁶ Ричагівська Ю. Специфіка засобів зв'язку складного речення в поетичному мовленні. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне : РДГУ, 2002. Вип. 10. С. 28.

5) мету (3,3%) (підрядна частина вказує на мету реалізації дії чи вияву стану головної частини і відповідає на питання *навіщо?* з якою *метою?*), приєднується сполучниками *щоб, щоби, аби* та ін.: ...і *схотів приборкати бажання, аби лукавий у крові зачах*¹⁰⁷;

6) наслідок (3,3%) (підрядна частина окреслює наслідок реалізації дії чи вияву стану головної частини і до них не можна поставити питання), поєднується з головною нерозчленованим сполучником *так що* (усічений варіант *що*): *Здається, не бачились ми вже віками, що й наші цілунки зробились квітками*¹⁰⁸.

Складнопідрядними з підрядними темпоральними (7,1%) є такі, в яких залежна частина вказує на час вияву дії чи стану головної частини і відповідає на питання *коли?* з яких *пір?*: *Як вертався, то місяць чіплявся за ліщиновий зруб По-дитинному тепло*¹⁰⁹; *Врятуй мою любов од самоти, природо, врятуй мою любов, доки я не минув*¹¹⁰; *Коли кизил свої сережки жовті розвісить над селом по всіх цовбах, ах, як із дому зваблює дорога!...*¹¹¹. Як бачимо з наведених прикладів, підрядні темпоральні приєднуються за допомогою сполучників і сполучних слів: *коли, доки, як* та ін.

До складнопідрядних з підрядними порівняння (21,4%) належать такі, в яких підрядна частина реалізує через образно-асоціативні уявлення тонку гаму порівняння – реального або ірреального і відповідає на питання *як?*: *Я буянив, як міг*¹¹²; *Всі думки ходять колом старим, як ті гуси, рятуючи Рим, повертаються лиш до хазяйки*¹¹³; *Чому немає втіхи в забутті, Немов безодня зразу за ворітьми?*¹¹⁴; *Цю жінку я люблю, як сонце любить землю*¹¹⁵; *Як в бурю кораблі, розбитими дощенту, Куди це несемось з життя домашніх круч?*¹¹⁶; *Як заєць в полі, істина тікає*¹¹⁷; ...*ах, весело ж падають краплі зі стріхи, як в землю весняну граблі!...*¹¹⁸; *Ти обніми мене нічного, як гриф – обірвана струна*¹¹⁹; ...*я обніму тебе, нічного, як гриф – обірвана*

¹⁰⁷ Каменюк М. Пісні ніжного волоцюги. Київ : Ярославів Вал, 2010. С. 135.
URL: <http://surl.li/owubca> (дата звернення 26.09.2024)

¹⁰⁸ Там само. С. 158.

¹⁰⁹ Там само. С. 55.

¹¹⁰ Там само. С. 155.

¹¹¹ Там само. С. 31.

¹¹² Там само. С. 115.

¹¹³ Там само. С. 86.

¹¹⁴ Там само. С. 179.

¹¹⁵ Там само. С. 24.

¹¹⁶ Там само. С. 58.

¹¹⁷ Там само. С. 60.

¹¹⁸ Там само. С. 77.

¹¹⁹ Там само. С. 103.

струна¹²⁰. Підрядні такого типу приєднуються до головної частини сполучниками *як, мов, немов* та ін. У реченні ці сполучники взаємозамінні, тому поети використовують той із них, який зумовлений вимогами ритмічної будови тексту¹²¹.

Складнопідрядних речень з підрядними відповідності, в яких підрядна частина поєднується з головною за допомогою аналітичних сполучників типу *що – то, чим – тим, в міру того як*, та складнопідрядних речень з підрядними супровідними (детермінантно-кореляційний зв'язок), підрядна частина в яких становить додаткову інформацію щодо головної й приєднується сполучним словом *що* (займенником) в різних відмінках, яке виступає членом речення, і до яких не можна поставити питання, в мовотворчості М. Каменюка не виявлено.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, узагальнимо, що складнопідрядні речення є активно вживаним компонентом поетичного синтаксису Михайла Каменюка. Вони не лише забезпечують зв'язок різних синтаксичних конструкцій поетичного тексту, сприяючи його загальній цілісності, а й посилюють образність та експресивність художнього мовлення, допомагають авторові відтворити багатий внутрішній світ ліричного героя, донести до читача ідейний зміст поезії.

Беручи за основу класифікації складнопідрядних речень специфіку відношення підрядної частини до головної: до слова (словосполучення) чи до всієї головної частини стосується підрядна частина; засіб поєднання головної і підрядної частин та семантичні відношення між головною й підрядною частинами, ми здійснили розподіл аналізованих синтаксичних конструкцій зі збірки М. Каменюка «Пісні ніжного волощого» на розчленовані складнопідрядні речення й нерозчленовані складнопідрядні речення. На основі детального аналізу репрезентації таких різновидів речень в поетичному мовленні автора можемо узагальнити, що з-поміж нерозчленованих складнопідрядних речень якісно й кількісно вирізняються синтаксичні конструкції з підрядним власне-прислівним зв'язком, а саме: з присубстантивно-атрибутивними та з'ясувальними підрядними частинами здебільшого з постпозиційним розташуванням останніх, а серед конструкцій з підрядним займенниково-співвідносним зв'язком найбільш частотними є синтаксичні одиниці з підрядними корелятивно-уточнювальними, зокрема субстан-

¹²⁰ Каменюк М. Пісні ніжного волощого. Київ : Ярославів Вал, 2010. С. 103.
URL: <http://surl.li/owubca> (дата звернення 26.09.2024)

¹²¹ Ричагівська Ю. Специфіка засобів зв'язку складного речення в поетичному мовленні. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне : РДГУ, 2002. Вип. 10. С. 30.

тивно-корелятивними, адвербіально-атребутивними, ад'єктивно-характеризувальними, адвербіально-локативними та адвербіально-темпоральними. Натомість зауважимо, що локативно-об'єктних, прикомпатаривно-об'єктних підрядних власне-прислівних підрядних частин та напівкорелятивних і некорелятивних займенниково-співвідносних підрядних частин в мовотворчості М. Каменюка не виявлено.

У результаті аналізу розчленованих складнопідрядних речень, що ґрунтуються на детермінантному зв'язку з вільними необов'язковими і непередбачуваними смисловими співвідношеннями і в яких підрядна частина стосується змісту всієї головної предикативної частини, фіксуємо, що складнопідрядні речення з підрядними детермінантними у творчості М. Каменюка представлені нерівномірно й за своєю семантикою диференціюються на складнопідрядні речення зумовленості (умови, допусту, причини, місця, мети, наслідку), темпоральності та порівняння.

Ця публікація продовжує попередні дослідження автора, пов'язані зі з'ясуванням специфіки синтаксичної організації поетичного мовлення в цілому та ідеостилі Михайла Каменюка зокрема, та окреслює перспективи для подальшого вивчення цієї проблеми, які полягають в аналізі репрезентації в творчості автора складних безсполучникових речень, складнопідрядних речень з кількома підрядними, синтаксичних конструкцій з прямою мовою та з різними видами синтаксичного зв'язку.

АНОТАЦІЯ

Пропоноване наукове дослідження дасть корисну інформацію для аналізу синтаксичних явищ у поетичному дискурсі. Предметом нашого аналізу стали складнопідрядні речення в художній мовотворчості Михайла Каменюка. Матеріалом для дослідження послужила книга поезій автора «Пісні ніжного волоцюги» (2010 р.). Наукова розвідка має на меті проаналізувати формально-граматичну організацію та функціонально-стилістичний потенціал складнопідрядних речень у поетичних творах Михайла Каменюка. Окреслена мета дослідження зумовила постановку та розв'язання таких завдань: аналіз видів складнопідрядних елементарних речень у віршах автора на основі структурно-семантичної класифікації; визначення основних особливостей цих конструкцій, специфіки їх функціонування в поетичному мовленні; установлення семантичного навантаження досліджуваних синтаксичних одиниць тощо.

Основним змістом статті є детальний аналіз синтаксичної організації поезії Михайла Каменюка. Своєрідність мовлення кожного митця унікальна завдяки структурним і стилістичним елементам

поетичного мовлення, які відображають його настрій і світогляд. У статті на основі специфіки відношення підрядної частини до головної, засобів поєднання головної й підрядної частини та семантичних відношень між головною та підрядною частинами обґрунтовано та проілюстровано на прикладах конкретного мовного матеріалу поділ складнопідрядних речень, виявлених в проаналізованій збірці М. Каменюка, на нерозчленовані та розчленовані та їх різновиди.

Література

1. Байдюк О. І. Семантико-структурна специфіка складнопідрядних речень у поетичному мовленні Агатангела Кримського. Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2013. Вип. 36. С. 85–92.
2. Бузько С. А. Функціонування складних речень у поетичному мовленні Василя Симоненка. *Матеріали доповідей, приурочених 90-річчю Криворізького державного педагогічного університету, виголошених у рамках VI Міжнародної наукової конференції «Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри»* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2020. С. 30–33. <https://doi.org/10.31812/123456789/5393>
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
4. Загнітко А. П., Вінтонів М. О., Сегін Л. В. Український синтаксис: навчально-практичний комплекс : в 2 ч. 2-ге вид., доповн. Донецьк-Слов'янськ: ДонНУ, 2011. 652 с.
5. Каменюк М. Пісні ніжного волоцюги. Київ : Ярославів Вал, 2010. 192 с. URL: <http://surl.li/owubsa> (дата звернення 26.09.2024).
6. Ричагівська Ю. Специфіка засобів зв'язку складного речення в поетичному мовленні. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне : РДГУ, 2002. Вип. 10. С. 26–31.
7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 408 с.

Information about the author:

Pokhyliuk Olena Mykolaivna,

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Philology

Municipal Institution of Higher Education

«Vinnytsia Humanitarian and Pedagogical College»

126, Nahirna street, Vinnytsia, 21019, Ukraine